

**Zaterdag en Zondag**  
Bijlage Drents Groningse Dagbladen

**Vijftig**  
Je moest haar toen ze twintig was zelfs niet met één vinger aanraken. Dat is dertig jaar en wat pondjes geleden. Mariska Veres.

**Prix m**  
De keij  
Groot-B  
Bretagn  
terug te  
Locrona  
midade



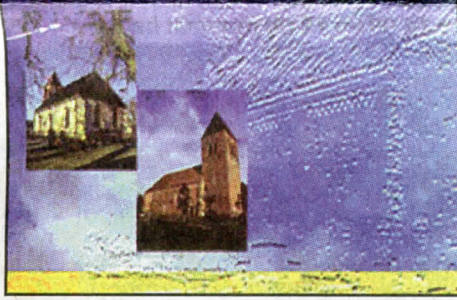
## Groninger stichting heeft over **Oude kerke**

Het gaat goed met de Stichting Oude Groninger Kerken. Zo goed dat wordt overwogen het wat rustiger aan te doen. De stichting, die 46 godshuizen - van de 187 beschermde - in beheer heeft, wordt bijna wekelijks benaderd door kerkvoogden die voorzichtig polsen of de stichting trek heeft in nog een kerk. „Die kar kan ons paard niet trekken. Een lichte groei kunnen we nog wel aan. Maar het houdt een keer op”, zegt stichtingsvoorzitter Harry de Olde. Onlangs kreeg hij het eerste exemplaar overhandigd van een boek dat een compleet overzicht biedt van alle kerken die zijn stichting in beheer heeft. Een opmerkelijk boek.





## 46 MONUMENTEN verleden IN HET GRONINGER LAND



ten. In 1991 verscheen bij de eerste lustrumviering de uitgave *Een boek voor altijd*, waaraan dichters als Jean Pierre Rawie, C.O. Jellema, Rutger Kopland en Marc Reugebrink en de beeldend kunstenaars Martin Tissing, Jet van Oosten, Wout Muller en F.M. Hutchinson hun medewerking verleenden. In 1995 kreeg Uitgeverij Philip Elchers van de provincie Groningen de opdracht om drie keer de uitvoering te verzorgen van de zogenoemde 'Belcampo Reeks'. Het tweejaarlijkse Belcampo Stipendium wordt uitgereikt aan veelbelovend schrijftalent. Van de winnaar wordt een verhaal of gedichtenreeks uitgegeven in een bibliofiele uitvoering.

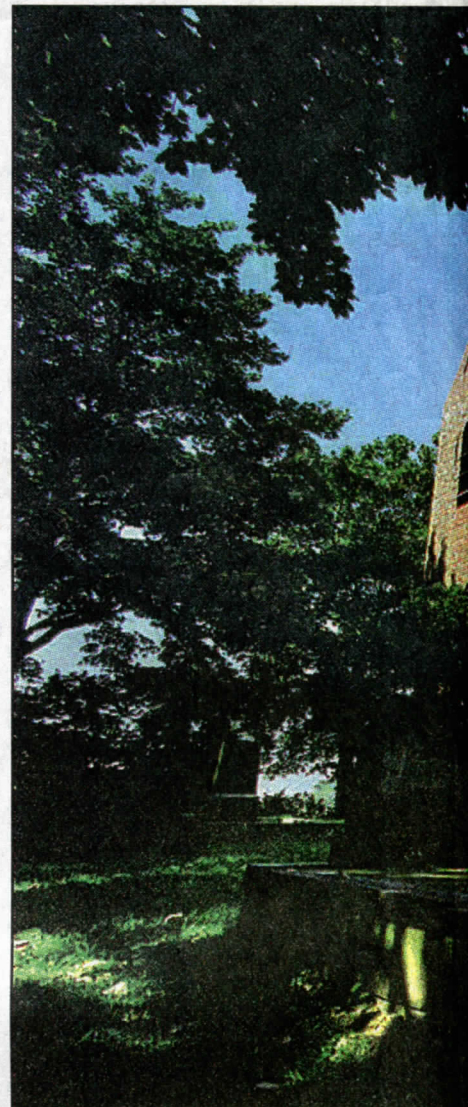
### Oude dames

De microboekjes vinden met name aftrek bij verzamelaars. „Dames van boven de zestig die NRC lezen. Die hebben meer gevoel voor stijl dan heren”, schertst de uitgever: „En heren die microboekjes kopen nemen we sowieso niet serieus.” Verder gaan boekjes naar verzamelaars die het geen moer interesseert welk thema wordt behandeld. „Die gaat het puur om het hebben. Als het maar klein is.” Het boekje over de Stichting Oude Groninger Kerken verschijnt in een oplage van 450. Daarvan zijn er 75 gesig-neerd door de uitgever, de auteur en de fotograaf. Ekkers houdt er zelf 25. De rest komt in de verkoop. De andere boeken komen niet gesig-neerd op de markt. De opbrengst komt op de rekening van 'Philip Elchers - een stichting voor hedendaagse kunst in boekvorm'. De Stichting Oude Groninger Kerken ziet er geen dubbeletje van. Maar die hebben ze daar ook niet nodig. Financieel gaat het ze voor de wind. Er is sinds de oprichting in 1969 een donateurbestand opgebouwd van zesduizend mensen. De Olde: „Dat maakt ons tot een van de grootste stichtingen op cultureel-historisch gebied van ons land. Om een voorbeeld te geven: de Bond Heemschut heeft landelijk gezien nog geen tienduizend donateurs. Dan doen we het dus niet slecht.”

### Belegging

De meeste donateurs wonen in de eigen provincie. Een derde komt van buiten Groningen. Samen brengen ze jaarlijks zo'n 300.000 gulden op. „Daar komt bij de rente die we krijgen van het bedrag dat ons is nagelaten door mevrouw Willemsen-Ritsema van Ikema uit Assen. Ze liet ons jaren terug een bedrag van zes miljoen gulden na.” De erflaatster was van een bekend Ommelanders geslacht en getrouwd met de eigenaar van de conservenfabrikant Willemsen. De fabriek werd later voor een aardig bedrag overgenomen door de AKZO. Het bedrag werd deskundig belegd en is in de loop der jaren gegroeid tot een fortuin van zeven miljoen gulden. „Als we dat geld niet hadden zou er van onderhoud aan de kerken geen sprake zijn, ons grootste probleem. Een restauratie is een klus die je eens in de zoveel jaren uitvoert. Maar onderhoud houdt nooit op. Er is altijd wel ergens wat te doen.”

De stichting hoeft dus geen moeite te doen begunstigers te vinden. Voor het verkrijgen van subsidies moet wel het nodige werk worden verricht. „We krijgen meestal wel geld binnen voor tot de verbeelding sprekende restauraties. Maar als we dakgoten moeten vervangen, gaan schilderen of planken schuren wordt het stukken minder. Dat kunnen jullie toch zelf, wordt vaak gezegd. Maar ze vergeten dat we het wel in 46 kerken moeten doen.” Ooit, zo zegt De Olde, is er eens half serieus geopperd een van de



kerken te verkopen om van de opbrengst andere monumenten te kunnen onderhouden. „Op dit moment denken we er niet aan te doen. Maar mocht om wat voor reden dan ook de nood aan de man komen is het een optie die we achter de hand hebben.”

### Verrotte vloeren

De kerken die het meest in aanmerking komen voor restauratie staan in Heveskes, Witteveen, Woltersum, Zuidwolde en Kielwerd. Aan binnen- en buitenkant verkerende gebouwen in een slechte staat van onderhoud. Ook de kerk in Oosterwijtwerd moet worden opgeknapt. „Zo op het oog lijkt het wel goed voor, maar binnen is restauratie hard nodig. Daar trap je door de verrotte vloeren.”

Niet alleen gebouwen zijn zorgenkindjes, ook de orgels staan ook midden in de belangstelling. De Olde en de zijnen. „De restauratie van orgels is zeker zo belangrijk als het in stand houden van kerkgebouwen.” Met name de korgels in Usquert en Niebert moeten dringend worden opgeknapt. „Ze kunnen niet meer worden bespeeld. En als er niet op gespeeld wordt, blaast er ook geen wind door, wat het meubilair niet ten goede komt.”

Ook veel kerkhoven zijn van cultureel-historische waarde. „Vaak tref je er prachtige grafen aan die een beeld geven van het tijdperk waarin ze zijn opgesteld.” De monumenten worden opgekocht van armlastige kerky

**H**et idee een naslagwerk uit te brengen bestond al langer. Pas recentelijk kwam het tot daden. De Olde en andere bestuursleden van de Stichting Oude Groninger Kerken, en uitgever Flik Ekkers van het kwartaalblad *Groninger Kerken* staken de koppen bijeen voor raad. Het resulteerde in het boek *Hedendaags verleden - 46 kerken in het Groninger land*. Een handgebonden uitgave, uitgevoerd in ivorkleurige kunstdruk voorzien van goudfoliedrukwerk met full-colour omslag. Opmerkelijk is het formaat: zes bij zeveneneenhalf centimeter.

Door **Pieter Broesder**

De Olde: „Flip Ekkers, die onder zijn alter ego Philip Elchers de uitgave verzorgt van de Micro Reeks waartoe dit boekje (nummer 14) behoort, maakte ons erop attent dat we haast geen documentatie hadden liggen. Ja, wat folders met zwart-wit foto's. Van een totaaloverzicht was geen sprake. Bij een donateursactie zijn ooit kleine kaartjes met foto's, van het formaat kwartetspel, gemaakt. Het leek ons een goed idee dergelijke foto's uit te geven in een boekje. We hebben toen Abel Groenewold gevraagd, die aan twee van onze kalenders heeft meegewerkt, de foto's te maken.” De Olde zorgde zelf voor de begeleidende teksten.

Het boekje is bepaald niet goedkoop. Met handtekening van auteur en fotograaf kost het 62,50 gulden. Zonder de handtekeningen is het een tientje goedkoper. Ekkers: „Het is allemaal handwerk waar geen machine aan te pas komt. En ach, wie wil kan altijd geld vrijmaken voor een boek.” Het goedkoopste boek dat hij uitgeeft kost 17,50 gulden. „Maar we hebben ook boeken van 1250 gulden. Niet dat die veel verkocht worden. Een exemplaar is via een tussenpersoon in Amerika naar een verzamelaar in Laren gegaan. Die man besteedt 1500 à 2000 gulden per maand aan boeken en vond 1250 gulden een bedrag van niks.”

### Rawie

De Microreeksboekjes zijn bibliofiele uitgaven waaraan tal van kunstenaars, dichters en auteurs meewerkten. In het eerste miniboekje bijvoorbeeld stonden gedichten van de Groninger dichter Jean Pierre Rawie. De boekjes 15 en 16 staan er aan te komen. Ze zijn respectievelijk van de dichteres Ilse Starkenburg en beeldend kunstenaar Kim Jonker en van de fotograaf Ton Broekhuis uit Groningen. Uitgeverij Philip Elchers (in 1986 opgericht) is de enige uitgeverij in Nederland die nog dergelijke miniatuurttjes uitgeeft. „Een uit de hand gelopen hobby. Het geijkte verhaal. Wat begon als pure liefhebberij is uitgegroeid tot dit bedrijf.”

Zijn eerste boek onder de naam Philip Elchers was van de beeldend kunstenaar F.M. Hutchinson. Hij was de eerste in een rij van zestig auteurs en beeldend kunstenaars die meewerk-





kerken te verkopen om van de opbrengst de andere monumenten te kunnen onderhouden. „Op dit moment denken we er niet aan dat te doen. Maar mocht om wat voor reden dan ook de nood aan de man komen is het een optie die we achter de hand hebben.”

### Verrotte vloeren

De kerken die het meest in aanmerking komen voor restauratie staan in Heveskes, Wittewierum, Woltersum, Zuidwolde en Kielwindeweer. Aan binnen- en buitenkant verkeren de gebouwen in een slechte staat van onderhoud. Ook de kerk in Oosterwijtwerd moet nodig worden opgeknapt. „Zo op het oog lijkt het heel wat. En aan de buitenkant staat de kerk er ook goed voor, maar binnen is restauratie hard nodig. Daar trap je door de verrotte vloeren.”

Niet alleen gebouwen zijn zorgenkindjes. Orgels staan ook midden in de belangstelling van De Olde en de zijnen. „De restauratie van de orgels is zeker zo belangrijk als het in stand houden van kerkgebouwen.” Met name de kerkorgels in Usquert en Niebert moeten dringend worden opgeknapt. „Ze kunnen niet meer worden bespeeld. En als er niet op gespeeld wordt blaast er ook geen wind door, wat het mechaniek niet ten goede komt.”

Ook veel kerkhoven zijn van cultuurhistorische waarde. „Vaak tref je er prachtige grafstenen aan die een beeld geven van het tijdperk waarin ze zijn opgesteld.” De monumenten worden opgekocht van armlastige kerkvoog-

dijen die zelf niet meer voor het onderhoud kunnen zorgdragen.

Veel kerken die in slechte toestand verkeren zijn al eens onder handen genomen, met alle gevolgen van dien. „In het verleden is er te rigouzeus en vaak slecht gerestaureerd. Alles moest dicht. Tochtgaten en kieren waren uit den boze. Wat een dorpsstimmerman ooit had gemaakt kon niet goed zijn. Daar komen restaurateurs inmiddels behoorlijk op terug. Ze hebben geleerd om te gaan met oude technieken en verwerpen allang niet meer alles wat ooit door hun voorgangers is gemaakt.” Doordat alles tocht- en kiervrij werd gemaakt kregen schadelijke knagers als de grote bonte knaagkever vrij spel. „Dat hebben we geweten. Achteraf bezien had veel schade voorkomen kunnen worden.”

### Bijdrage

Over een gebrek aan aanbod heeft de stichting bepaald niet te klagen. Zeer regelmatig komen er verzoeken binnen die niet allemaal kunnen worden gehonoreerd. „Meer dan twintig kerken zouden we er niet bij kunnen hebben. Voor meer is geen financieel draagvlak. Dan zou je een compleet andere, veel grotere organisatie moeten creëren.” Bovendien is niet al het aanbod welkom. Voorwaarde is dat kerkbesturen moeten kunnen aantonen dat ze het onderhoud niet langer voor eigen rekening kunnen nemen. Om dat te controleren wordt de administratie doorgenomen. Er wordt een financiële

bijdrage gevraagd van zeker 25. Ook zijn er voorwaarden aan een o... stelt. Zo moeten de kerken erkend... ten zijn. „Dat is nodig om rijksge... voor restauratiewerk dat moet w... voerd.” De Olde vertelt dat de r... voogden niet uit geldelijke overv... stichting komen. „Vaak is er w... geld, maar is er geen bestuurli... meer. Ik ken iemand van ver ov... kerkvoogd is, net als zijn vader e... Die man heeft geen opvolger. Hi... van lijf en leden en heeft iemand... den die de administratie doet, r... houdt het op. Hij kan geen opvolge... reden is de ontkerkelijkheid. „In O... Drenthe lopen de kerken in rap te... Noord-Holland staat het Noorden... plaats.” In veel van de kerken die o... bezit heeft vinden dan ook geen... meer plaats. Vaak kunnen er we... worden gesloten, eventueel aange... kerkdienst, maar de meeste gebou... een totaal andere functie gekreg... als concertzaal of expositieruimte... niets meer te redden valt, dreig... worden delen van het interieur en... en der verspreid; die komen dan... vreemde locaties terecht, zoals bi... neraaltherapie in Godlinze van... Italiaan Bruno Santanera. „Hij ont... zittende in een oude preekstoel d... gebouwd tot bureau. Zo kan het d...



### Prix modique

De keltische invloed van Groot-Brittannië is in Bretagne nog overal terug te vinden. Locronan koestert de middeleeuwen.

### Geen Orvelte

Sinds Geert Mak er een boek over schreef is het terpdorp een gewild reisdoel. Maar Jorwerd blijft gewoon Jorwerd, nou?



### Illegalen

Het opvang-echtpaar Roldanus bespeurt een verharding van de overheid ten opzichte van asielzoekers. „Het is alsof je tegen beton praat.”

...eft over gebrek aan aanbod niet te klagen

# ...erken te miniboek



Handwerk



◀ De kerk van Heveskes komt zeer in aanmerking voor restauratie.

Foto: Bert Jippes

◀◀ Voorkant van het boek, op ware grootte.

◀ Het kerkje van Oostum, mooi op de terp gelegen.

Foto: Bert Jippes



om van de opbrengst de n te kunnen onderhouden. ken we er niet aan dat te m wat voor reden dan ook komen is het een optie die ebben."

leest in aanmerking komen an in Heveskes, Wittewie- Zuidwolde en Kielwinde- en buitenkant verkeren de echte staat van onderhoud. sterwijdterd moet nodig .Zo op het oog lijkt het heel enkant staat de kerk er ook enen is restauratie hard no- r de verrotte vloeren."

wen zijn zorgenkindjes. Or- en in de belangstelling van en. „De restauratie van de belangrijk als het in stand ouwen." Met name de kern Niebert moeten dringend „Ze kunnen niet meer wor- er niet op gespeeld wordt vind door, wat het mecha- komt."

en zijn van cultuurhistori- tref je er prachtige grafstel- eld geven van het tijdperk esteld." De monumenten van armlastige kerkvoog-

dijen die zelf niet meer voor het onderhoud kunnen zorgdragen.

Veel kerken die in slechte toestand verkeren zijn al eens onder handen genomen, met alle gevolgen van dien. „In het verleden is er te rigouzeus en vaak slecht gerestaureerd. Alles moest dicht. Tochtgaten en kieren waren uit den boze. Wat een dorpsstimmerman ooit had gemaakt kon niet goed zijn. Daar komen restaurateurs inmiddels behoorlijk op terug. Ze hebben geleerd om te gaan met oude technieken en verwerpen allang niet meer alles wat ooit door hun voorgangers is gemaakt." Doordat alles tocht- en kiervrij werd gemaakt kregen schadelijke knagers als de grote bonte knaagkever vrij spel. „Dat hebben we geweten. Achteraf bezien had veel schade voorkomen kunnen worden."

### Bijdrage

Over een gebrek aan aanbod heeft de stichting bepaald niet te klagen. Zeer regelmatig komen er verzoeken binnen die niet allemaal kunnen worden gehonoreerd. „Meer dan twintig kerken zouden we er niet bij kunnen hebben. Voor meer is geen financieel draagvlak. Dan zou je een compleet andere, veel grotere organisatie moeten creëren." Bovendien is niet al het aanbod welkom. Voorwaarde is dat kerkbesturen moeten kunnen aantonen dat ze het onderhoud niet langer voor eigen rekening kunnen nemen. Om dat te controleren wordt de administratie doorgenomen. Er wordt een financiële

bijdrage gevraagd van zeker 25.000 gulden. Ook zijn er voorwaarden aan een overname gesteld. Zo moeten de kerken erkende monumenten zijn. „Dat is nodig om rijks gelden te krijgen voor restauratiewerk dat moet worden uitgevoerd." De Olde vertelt dat de meeste kerkvoogden niet uit geldelijke overweging tot de stichting komen. „Vaak is er wel voldoende geld, maar is er geen bestuurlijk draagvlak meer. Ik ken iemand van ver over de 70 die kerkvoogd is, net als zijn vader en grootvader. Die man heeft geen opvolger. Hij is nog recht van lijf en leden en heeft iemand kunnen vinden die de administratie doet, maar na hem houdt het op. Hij kan geen opvolger vinden." De reden is de ontkerkelijking. „In Groningen en Drenthe lopen de kerken in rap tempo leeg. Na Noord-Holland staat het Noorden op de tweede plaats." In veel van de kerken die de stichting in bezit heeft vinden dan ook geen kerkdiensten meer plaats. Vaak kunnen er wel huwelijken worden gesloten, eventueel aangevuld met een kerkdienst, maar de meeste gebouwen hebben een totaal andere functie gekregen en dienen als concertzaal of expositieruimte. Soms, als er niets meer te redden valt, dreigt de sloop en worden delen van het interieur en exterieur her en der verspreid; die komen dan op de meest vreemde locaties terecht, zoals bij Magnetominaaltherapie in Godlinze van de Groninger Italiaan Bruno Santanera. „Hij ontving mij eens zittende in een oude preekstoel die hij had omgebouwd tot bureau. Zo kan het dus ook."

### Eindredactie:

Gerda Douma  
Ronald Hooijenga  
Jaap Kwak  
Gert Meijer

### Vormgeving:

Jan Louwes  
Klaas Snoeijsing

### Techniek:

Marja Datema